

VII. Társadalmi érzékenyítés

 <p>Méreiné Berki Boglárka mereine@gmail.com</p>	<p>Társadalmi érzékenyítés</p>	 <p>45 perc</p>
--	---------------------------------------	---

Olvasási feladat

I. olvasólecke

Méreiné Berki Boglárka: A szegénység definíciója és küszöbök a szegénységi mutatók mögött

Annak definiálása, hogy pontosan kit nevezünk szegénynek, számos módszertani nehézségbe ütközik. Az elfogadott definíciók és lehatárolások szinte minden esetben konszenzuson alapulnak.

A szegénység mérhető **objektív** vagy **szubjektív** illetve **abszolút** vagy **relatív** dimenziók mentén is. Az is változhat, hogy csupán jövedelmi tényezőket veszünk figyelembe, vagy egyéb nem jövedelem központú szempontokat is beemelünk. Nem mindegy az sem, hogy valaki tartósan (akár generációkon átívelően) vagy csak ideiglenesen tartozik a valamelyik dimenzió mentén meghatározott szegénységi kategóriába.

Ha megkérdezzük valakit arról, hogy hogyan ítélné meg saját anyagi helyzetét, akkor **szubjektív** tényezők mentén vizsgálódunk. A szubjektív szegénységi küszöb számításához például magukat a háztartásokat kérjük fel arra, hogy ítéljék meg, hogy mekkora összegre lenne szükségük havonta a „nagyon szűkös”, a „szerény”, az „átlagos”, a „jó” és a „nagyon jó” szintű megélhetéshez (KSH).

Ha **objektív** módon szeretnénk lehatárolni a szegénység kategóriáját, akkor leggyakrabban jövedelmi vagy deprivációs viszonyokat vesznek alapul.

Jövedelem esetén a legegyszerűbb ha meghatározunk egy bizonyos jövedelmi szintet, aminél ha valaki kevesebb pénzt keres, akkor szegénynek számít. Ez azonban közel sem olyan egyszerű, épp ezért több ilyen jövedelmi határ is használatos.

VII. Társadalmi érzékenyítés

A Világbank a szegénységben élők számának meghatározásakor a Nemzetközi Szegénységi Küszöb (International Poverty Line) értéket alkalmazza, amely jelenleg 1,9 dollár/fő/nap. Ez egy globális szegénységi mutató. Amikor szegénységi küszöbhez mérten állapítjuk meg, hogy ki számít szegénynek, akkor **abszolút** szegénységet nézünk.

Magyarországon létminimum, társadalmi minimum és szegénységi küszöb számítással is következtethetnek arra, hogy kik és mennyien élnek szegénységben.

A szegénységi küszöbértékek abszolút számolása azonban nagyon félrevezető lehet, hiszen könnyen belátjuk, hogy ugyanakkora jövedelemből különböző dolgokat tudunk megvásárolni például más országok társadalmában, ezért indokolt lehet a szegénység **relatív**, vagyis másokhoz viszonyított meghatározása is. Magyarországon ma relatív jövedelmi szegénységben él az, akinek nettó jövedelme nem éri el a medián jövedelem 60 százalékát.

Az eddig felsorolt dimenziók mind a jövedelmet veszik alapul, de mi a helyzet akkor, ha valakinek viszonylag magas a jövedelme, de mondjuk annak nagy részét gyógyszerekre, vagy adósságainak visszafizetésére költi.

A **depriváció** valamitől való megfosztottságot jelent. A KSH szerint jelenleg valaki depriváltnak számít ha az alábbi 9 deprivációs tétel közül legalább 4 vonatkozik rá:

1. hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos fizetési hátralék
2. lakás megfelelő fűtésének hiánya
3. váratlan kiadások fedezetének hiánya
4. kétnaponta hús, hal, vagy azzal egyenértékű tápanyag fogyasztásának hiánya
5. évi egyhetes, nem otthon töltött üdülés hiánya
6. anyagi okból nem rendelkezik személygépkocsival
7. anyagi okból nem rendelkezik mosógéppel
8. anyagi okból nem rendelkezik színes televízióval
9. anyagi okból nem rendelkezik telefonnal

A szegénység okai, hatásai, megítélése

Annak, aki a mentorálás során kapcsolatba kerül olyan gyerekekkel vagy családokkal, akik valamelyik lehatárolási módszer alapján szegénynek, vagy hátrányos helyzetűnek számítanak, valószínűleg számukra ezeknél az objektív kategóriáknál sokkal többet mond az, hogy milyen hatással lehet ránk az, hogyha szegénységben vagyunk kénytelenek élni.

A közbeszédben általában két egymásnak feszülő álláspont ütközik. Az egyik szerint a szegények maguk tehetők felelőssé sorsukért. Helyzetüket vagy erkölcsi, vagy intellektuális fogyatékoságaiknak köszönhetik. A másik álláspont alapján a szegénység az egyéni túlmutató strukturális probléma, amelyre csupán reagálnak, alkalmazkodnak a szegények.

Ez képezte alapját az „**underclass**” diskurzusnak is. A diskurzus első hullámában leírták, hogy a legkiszolgáltatottabb társadalmi csoportok sajátos életmódjukkal alkalmazkodtak helyzetükhöz, gyakran térben is elkülönülve (gettókban, slumokban, szegregátumokban). Ezt a társadalmi csoportot nevezték „underclass”-nak. A hullám egyik képviselője Oscar Lewis (1968) volt, aki bevezette a „szegénység kultúrája” fogalomhasználatot. Sajnos ez nem volt túl szerencsés, mert ő

VII. Társadalmi érzékenyítés

bár egyértelműen strukturális okokat tesz felelőssé és a szegénység kultúrájának kialakulását egy védekezési mechanizmusnak tartja, az underclass diskurzus második hulláma eltolódott az egyén hibáztatása irányába és az áldozatokat tette felelőssé nyomorukért. Ez az irányzat tette az etnicitást az underclass döntő jellemzőjévé. A tudományosan is megalapozott eredményeknek köszönhetően az underclass diskurzus harmadik hulláma visszatért ahhoz az érveléshez, hogy a szegénység kultúrája nem oka, hanem következménye a szegénységnek, amely elsősorban strukturális problémákra vezethető vissza (például rossz szociálpolitikai döntések, tömeges munkanélküliség stb.) amely később természetesen maga is strukturális problémákat okoz (Ladányi – Szelényi 2001).

A tudományos diskurzusokból mára már szinte teljesen kikopott az első álláspont, mivel számos ponton bizonyítást nyert, hogy a szegénységért elsősorban külső okok tehetők felelőssé, nem a szegények viselkedése (Ladányi – Szelényi 2004). Amikor valamilyen egyéni hiányosság mutatkozik meg, az a helyzetre adott reakció, vagy ahhoz való alkalmazkodás.

Ide kapcsolódnak a **szegénység mentális vonatkozásai**, mint a stressz, a depresszió a boldogtalanság, a jelenre orientált magatartás vagy az alacsony önbecsülés (Stewart 2001; Haushofer - Fehr 2014; Vohs 2013). Kísérletekkel bizonyították, hogy a szegénység és nélkülözés akkora terhet rak a szegények kognitív képességeire, hogy már alig marad kapacitásuk mással foglalkozni (Mani et al. 2013). További pszichológiai kutatások bizonyították, hogy a gyermekkori szegénység később is negatívan befolyásolja az agytevékenységet, abban az esetben is, ha akkor már nem szegények (Kim et al. 2013).

Elmondhatjuk, hogy szegénységben élni egy igazi csapdahelyzet (**szegénységi csapda**), amely ezer szállal húzza vissza azokat is, akik elhatározzák, hogy kitörnek ebből az állapotból. Gondoljunk a fentiekén túl például az előítéletekre (stigmatizáció), a nem megfelelő egészségi állapotra, a jó minőségű szolgáltatásokhoz való hozzáférés nehézségeire vagy a lakhatási problémákra.

Mindezek ellenére a közbeszédben még mindig gyakran megkülönböztetnek **„érdemes” és „érdemtelen” szegényeket**. Ha valaki egész életében dolgozott, de például egy betegség (vagy épp a koronavírus) miatt elveszítette állását, vagy eleve betegsége, fogyatékossága miatt nem tudott megfelelő anyagi színvonalat biztosítani magának és családjának, esetében általában a társadalom megértő és szolidáris, hiszen sorsa egyértelműen a körülmények következménye. Ők az érdemes szegények. Mi a helyzet azonban azokkal, akik beleszülettek a szegénységbe és életmódjukkal, viselkedésükkel úgy alkalmazkodtak ahhoz, hogy azt a többségi társadalom már normaszegőnek, deviánsnak vagy épp lustának tartja? Az érdemtelen szegényekkel már sokkal kevésbé szolidáris a többségi társadalom. Az érdemtelen szegénységet gyakran összekapcsolják az underclass kategóriával. Herbert Gans (1972) részletesen foglalkozott ezzel a kérdéssel. Az érdemtelen szegénység elkülönítése számos előítéletből, általánosításból táplálkozik, de Gans szerint az érdemtelen szegények fontos gazdasági, szociális, érzelmi, kulturális, vallási és politikai funkciót látnak el, amelyből a középosztály profitál, így sokszor épp ezért nem történik semmi érdemleges helyzetük javítása érdekében. Például rossz munkapiaci pozíciójuk miatt alacsonyan tudják tartani a béreket, de ellátnak olyan illegális munkatevékenységeket is, amelyből a középosztály profitál, de ők maguk már nem vennének részt benne. Jelentős szerepük van az informális gazdaságban is. Ezentúl munkaalkalmat teremthetnek a középosztály számára,

VII. Társadalmi érzékenyítés

gondoljunk például a szociális munkásokra, rendőrökre vagy börtönőrökre. Azáltal is fontos funkciót töltenek be, hogy ideális ellenségképet, céltáblát biztosítsanak a hatalom számára, a politikai pártok is gyakran hasznot húznak létezésükből. Gans fontos megállapítása, hogy ott, ahol a szegénység csökken, úgy csökken a szegények körében tapasztalt deviáns magatartás is, tehát a problémák gyökere a szegénység, az egyéni viselkedés csupán válasz erre.

Magyarországon a szegénységhez gyakran kapcsolnak **etnikai vonatkozásokat** is. Hazánkban a többségi társadalom gyakran egybemossa a szegénység és a cigányság kategóriáját, holott a szegénység jellemzői etnikumtól függetlenül ugyanazok. A közbeszédben az érdemtelen szegényekkel nagyon gyakran azonosítják a romákat. Az, hogy pontosan kit tekintünk cigánynak és kit nem, szintén vita tárgyát képezi. A 2011-es népszámlálás során az számított cigánynak, aki magát annak vallotta. Ez nagyjából 315 000 fő volt, ez a magyar lakosság körülbelül 3 százaléka (KSH). Vannak azonban kutatások, akik azokat tekintik cigánynak, akiket a környezete annak tart. Ennek az az oka, hogy a többségi társadalom tagjai határozottan megkülönböztetik magukat azoktól az emberektől, akiket cigánynak tartanak (Virág 2010). A saját és külső megkülönböztetés alapján történő meghatározás jelentős számbeli eltérést mutat (Ladányi – Szelényi 2000). A romák fokozottan kitettek a társadalmi kirekesztődés és szegénység kockázatának és bár a statisztikák alapján ez az arány fokozatosan csökken, még mindig jelentős az eltérés (2019-ben a roma népesség: 52,9 százalékát, a nem roma népesség 16,9 százalékát érintette) (KSH). Ez nem véletlen, hiszen a rendszerváltás után épp azok az ágazatok épültek le, ahol a romákat legnagyobb arányban foglalkoztatták (Kertesi 2005).

II. Olvasólecke

Velük és értük: az interperszonális kapcsolatok jelentősége a hátránykompenzációban, egymás megértésében és elfogadásában

Méreiné Berki B. (2017): Szegénység elleni küzdelem a részvételi akciókutatás segítségével. In: Fodorné Tóth K. (szerk.): *Felsőoktatás, életen át tartó tanulás és az ENSZ fenntartható fejlesztési célok megvalósítása/ Higher Education, Lifelong Learning and Implementation of UN Sustainable Development Goals*. 200-208. – **Szegedi példa (200-202. o.), Társadalmi változás (203-205.o.)**.

Méreiné Berki, B. – Málovics Gy. (2020): Városi deszegregáció, társadalmilag heterogén lakóközösségek, társadalmi tőke – egy hazai városi szegregátum felszámolásának tapasztalatai. *Tér és Társadalom*. 34/2. 35-66 – **Társadalmi tőke (38-40. o.)**, (Ajánlott: 46-49-o.)

Az olvasott szöveghez kapcsolódó kérdések

1. Milyen dimenziók mentén mérhetjük a szegénységet?
2. Milyen vélekedések láttak napvilágot arra vonatkozóan, hogy ki a felelős a szegények sorsáért? Kik az érdemtelen szegények?
3. Ki számít cigánynak Magyarországon?
4. Mi a szerepe a társadalmi osztályokon átívelő kapcsolatoknak mélyszegénységben élő roma közösségek esetében?

VII. Társadalmi érzékenyítés**Tesztkérdések****1. Mi az, ami NEM kapcsolódik a szegénység objektív méréséhez?**

- a) abszolút és relatív is lehet
- b) jövedelemhez és deprivációhoz is kapcsolódhat
- c) megkérdézésen alapul

2. Igaz vagy hamis az alábbi állítás?

A legtöbb kutatás azt bizonyította, hogy a szegények saját viselkedésüknek köszönhetik nyomorúságos helyzetüket.

3. Az áthidaló társadalmi tőke...

- a) zárt kapcsolatokat jelent rokonokkal, közeli barátokkal
- b) segíti a mindennapi túlélést, de a társadalmi mobilitást megnehezíti
- c) lehetővé teszi, hogy különböző társadalmi osztályok elfogadják egymást

Az alábbi fogalmak jelentésére fordíts fokozott figyelmet

szegénység, depriváció, underclass, szegénységi csapda, érdemes és érdemtelen szegények, interperszonális kapcsolatok, megkötő-áthidaló-összekapcsoló társadalmi tőke

Ajánlott irodalom:

Gans, H. J. (1992): Mire szolgálnak az érdemtelen szegények? – avagy a legalsó osztály szerepe Amerikában. *Esély*, 3:3–17.

Haushofer, J. – Fehr, E. (2014): On the psychology of poverty. *Science*, 344, 6186, 862-867.

Kertesi G. (2005): Roma foglalkoztatás az ezredfordulón. A rendszerváltás maradandó sokkja. *Szociológiai Szemle*. 2005/2. 57-87.

Ladányi János-Szelényi Iván (1997): "Ki a cigány?". In Horváth Á. -Landau E. -Szalai J. (2000): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány-Új Mandátum Kiadó, 179 -191.

Ladányi J., Szelényi I. (2001): Van-e értelme az underclass kategória használatának? *Beszélő*, 11.,94–98.

Ladányi J., Szelényi I. (2004): *A kirekesztettség változó formái*. Napvilág Kiadó, Budapest.

VII. Társadalmi érzékenyítés

Mani, A. – Mullainathan S. – Shafir E. – Zhao J. (2013): Poverty Impedes Cognitive

Méreiné Berki B. (2017): Szegénység elleni küzdelem a részvételi akciókutatás segítségével. In: Fodorné Tóth K. (szerk.): Felsőoktatás, életen át tartó tanulás és az ENSZ fenntartható fejlesztési célok megvalósítása/ Higher Education, Lifelong Learning and Implementation of UN Sustainable Development Goals. 209-219.

Méreiné Berki, B. – Málovics, Gy. – Tóth, J. – Cretan, R. (2017): The role of social capital and interpersonal relations in the alleviation of extreme poverty and spatial segregation of Romani people in Szeged. *Journal of Urban and Regional Analysis (JURA)*, 1., 33-50.

Méreiné Berki, B. – Málovics Gy. (2020): Városi deszegregáció, társadalmilag heterogén lakóközösségek, társadalmi tőke – egy hazai városi szegregátum felszámolásának tapasztalatai. *Tér és Társadalom*. 34/2. 35-66.

Pilyoung Kim, Gary W. Evans, Michael Angst, S. Shaun Ho, Chandra S. Sripada, James E. Swain, Israel Liberzon, and K. Luan Phan (2013): *Effects of childhood poverty and chronic stress on emotion regulatory brain function in adulthood*. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 110 (46).

Vohs, K. D. (2013): The Poor's Poor Mental Power. *Science*, 341, 6149, 969-970. o.